

Dostojevskij

Det är bara alltför lätt att generalisera om de sociala och politiska förutsättningar, som bäst kan leda till en litterär blomstring. Men ingen beskrivning av verkligheten kan reda sig utan generaliseringar. Låt oss alltså pröva hypotesen, att en stat som befinner sig i ett tillstånd av politisk och ekonomisk expansion under en period av ideologiska omvälvningar gärna bildar en grogrund för litterär högsommar. Drottning Elisabeths England blomstrade som aldrig förr och sträckte ut sina tentakler till jordens alla hörn. Samtidigt gick en medeltida ideologi i graven, medan nationalstaten och Macchiavellis stolta nya värld trängde fram under svåra födslovåndor. Striden mellan gammalt och nytt utspelades även på Shakespeares tiljor, och i mellanakten viskade katoliker om krutkonspirationer där de vandrade i Globe-teaterns gallerier. Det var ett samhälle på en gång expanderande och explosivt.

Explosivt och samtidigt expanderande var det samhälle som producerade Fjodor Dostojevskij och den stora ryska 1800-talslitteraturen. Revolutionernas tid får oss lätt att glömma, att det tsarryska imperiet befann sig i ständig tillväxt fram till 1905. Expansionen berodde kanske mer på grannarnas efterblivenhet än på egen styrka, och det kejserliga Ryssland skakades av en smärtsam omvandlingsprocess. Nya idéer hotade de politiska och religiösa strukturerna, det väldiga riket skalv i sina grundvalar, en koloss på lerbötar.

En sällsam förening av gammalt och nytt, av modern civilisation och uråldrigt barbari. Från en modern storstad som Sankt Petersburg kunde man snart nå kaukasens, turkmeners och mongolers civilisation, oförändrad sedan årtusenden. Och i litteraturen stod ett modernt raffinemang mot en primitiv känslstyrka som återkallade minnet av litteraturens första, magiska tider. Diktaren nyttjade tåg och telegraf, gick klädd i redingot och hög hatt, men var i läsarens ögon guru, schaman, siare, profet. Det var en sällsam förening.

Att understryka denna kluvenhet i Rysslands andliga liv är ingen anakronism. Tidens intellektuella upplevde mycket starkt ett spänningsförhållande mellan gammalt och nytt, progressivt och reaktionärt, och i försöken att finna förnyelse delade man upp sig i två läger, ”västerlänningar” och slavofiler. Lite förenklat kan man säga, att den första gruppen såg landets räddning i att ersätta religionen med materialism och positivism, tsarväldet med liberala och demokratiska strukturer, att emancipera folket med politiska medel, medan slavofilerna drömde om att förnya traditionella inhemska institutioner, att åter göra religionen levande, att åstadkomma en folkförsoning över alla klassgränser och göra Ryssland till en ledande makt i Europa i kraft av en supponerad moralisk överlägsenhet. Men i bägge dessa läger fanns en mångfald schatteringar från revolutionär radikalism till nattsvart reaktion och imperialism. Ingetdera lägret skulle segra. Efter revolutionen skulle de ryska samhället släpa med sig betungande traditioner från Peter den Store och Ivan den Förskräcklige under den glänsande ytan av modern civilisation.

Nära Kafkas värld

Dostojevskijs politiska kritik och förslag kan ibland verka förfelade – ändå talar han med en auktoritet som få under 1800-talet. Han rör sig nära det landskap som är vårt, här och nu. De viktorianska filantroperna mumlar inifrån murgrönsklädda bibliotek, själve Tolstoj talar till oss långtifrån, hans herrgård finns inte längre i vår värld. Dostojevskijs landskap lever. Det är den moderna storstaden med jäkt och undertryckt hysteri, bekymmer för brödfödan, prostitution, alkoholism och en evigt människomyllrande *trängsel*. Hos Dostojevskij är vi alltid nära Kafkas värld, nära vår egen tid.

Dostojevskij kom att träda i kontakt med det slavofila lägret, hans idéer kan te sig anstötligt nära en reaktionär och imperialistisk föreställningsvärld. Möjligen kom hans upplevelser av sibiriska fångläger att prägla hans politiska inställning. Han fick ett starkt intryck av människors oförmåga att uthärda frihet och nästan obegränsade förmåga att uthärda förtryck. En patriarkalisk regim med religiösa förtecken hägrade som en lösning. Hans utveckling härvidlag tycks förebåda Solsjenitsyns under liknande omständigheter.

Men den som diskuterar Dostojevskijs politiska idéer måste noga skilja på diktare och propagandist. När han framför politiska resonemang i journalistisk form – så i *En skriftställares dagbok* – kan han verka demagogisk, grund, vulgär näranog anstötlig. I romanerna får hans politiska idéer en komplexitet och rikedom som gör begrepp som ”reaktionär” och ”progressiv” till tomma klyschor.

Ett exempel kan anföras. Det vimlar i hans romaner av unga män, utmålade som mer eller mindre förvirrade förespråkare för progressiva idéer, rotlösa, ofta nog destruktiva. Men diktaren är alltid angelägen visa, att de unga människors revolt spirar ur en i grunden berättigad fadersopposition. Motivet ”fäder och söner”, den smärtsamma generationskonflikten, var ett levande och angeläget tema för den ryska litteraturen. Dostojevskij är nästan entydig i sitt fördömande av den äldre generationens svek. Hans fadersgestalter kan vara narrar som Stepan Verhovenskij eller grisiga egoister som pappa Karamasov, en sak är säker och gestaltad med brinnande övertygelse: ungdomens fadersuppror har fog för sig! Den äldre generationen har svikit! Dostojevskij kan inte acceptera ungdomens antites, men han förstår den dialektiska processen.

Än en gång: detta gäller romanerna, som innebär en ”realismens seger” över de ofta förenklade slagorden i hans journalistik. Men Dostojevskij är värd att bedömas efter sina bästa insatser.

Fädernas svek är tes, revolt och fadermord antites, det revolutionära samhället skulle vara syntesen, ett samhälle diktaren utmålar med avsky och skräck. Likriktning, lydnad, terror, ja, visst finns här mycket som erinrar om Stalins och Hitlers samhällen. Men märkligt nog lika mycket som kan föra våra senkapitalistiska samhällen i tankarna. Likriktning, kulturell förflockning, moraliskt förfall – men detta är ju vårt eget samhälle han skildrar? Som alla profeter fick Dostojevskij rätt på fel sätt.

Nära Kierkegaard

I synen på revolutionen ligger också en självmotsägelse. Dostojevskij fördömer alla drömmar om samhällets omvandling och kräver i stället människans fullkomnade genom Kristus. Samtidigt tycks han inte tilltro människan kraften att vandra Guds vägar. Bara i frihet kan man välja Gud, varje religiöst val under trycket av yttre auktoriteter är förfelat. Så till vida är Dostojevskij "existentialist" och påfallande nära Kierkegaard i sin religiösa syn. Hans förkastelsedom över katolicismens auktoritära hållning är helt konsekvent. Samtidigt tycks han knappast övertygad om, att människorna verkligen är i stånd att träffa det fria valet: vi flyr från friheten och dras till lydnadens trygghet och ro.

Denna pessimistiska syn på människans religiösa möjligheter utvecklas av Storinkvisitorn i ett bekant avsnitt av *Bröderna Karamasov*. Människan vill ha materiell välfärd, trygghet, lydnad, men hon ryggar tillbaka inför det plågsamt fria val som Kristus bjuder oss, inför det orimliga krav som sammanfattats i orden: "Varen och I fullkomliga, såsom eder Fader i himlen är fullkomlig!"

För människorna är Gud nödvändig och på samma gång omöjlig. Denne store kristne diktare gjorde det inte lätt för sig.

Men låt oss inte glömma bort att han var diktare lika mycket som tänkare, att han också som psykolog och gestaltare står i första ledet. Det kan vara värt att påpeka, eftersom mycket i hans människoskildring hunnit bli självklart och hemvant, fast det på sin tid väckte motvilja och anstöt. Hans gestalter tedde sig patologiska, hysteriska, förvridna, och man frestades bara alltför lätt till slutsatsen, att diktaren själv var en enda härva av morbida och perversa instinkter. I en begriplig reaktion mot denna "patografiska" utforskning av Dostojevskij har man nästan gjort honom till en småborgerligt präktig normalgestalt, vilket inte heller passar så bra. Frågan är bara vad man menar med normal. Dostojevskij var inte precis slätstruken, men en människa med hans förmåga till kärlek och arbete var självfallet sund in i kärnan, och vi kan inte av hans litterära psykologi sluta oss till hans mentala status.

Den västeuropeiska publiken fick en chock av denne starkt emotionelle, och, som det föreföll, obalanserade diktare. Han måste vara sjuk. Han visade inte verkligheten "på riktigt".

Men som vanligt jämförde man inte denna nya diktkonst med verkligheten, man jämförde den med invanda litterära konventioner. Man talade om verkligheten men avsåg död litteratur. Litterär förnyelse är alltid smärtsam.

Vad var då det nya i hans människosyn, sådan han utvecklade den i *Anteckningar från ett källarhål*? Han gjorde upp med egennyttans postulat i tidens psykologiska teorier. Man kunde som kristen hävda, att människans handlande till följd av arvssynden är bestämt av egennytan, som obevekligt leder henne till fördömelse. Av sociala skäl ägnar hon sig gärna åt hyckleri, lastens tribut åt dygden, en mekanism som romanförfattarna gärna analyserade, så Thackeray, så Balzac. Enligt en sekulariserad och mer optimistisk teori kunde människorna bringas till ett förnuftigt och anständigt liv, bara de tvingades inse, att dygden var förenad med deras egennytta. Dygden var i grunden bara upplyst, reflekterad och medveten egennytta.

Källarmänniskans psykologi

Mot denna förenklade psykologi vänder sig Källarmänniskan. Självförstörelsens och självbevarelsens drifter är lika starka hos människan, heter det med en paradoxal formulering, som vill inskränka den irrationellas makt. Vår viktigaste drivkraft är viljan till frihet, som också innebär en motvilja mot "namn", en strävan att handla så att man negerar psykologiska etiketter och prognoser. Vi känner oss fria och större än vad den etablerade människokunskapen kan ana, och vår rikedom och oförutsägbara komplexitet vill vi alltid demonstrera i handling, även om det sker i strid med vår egen nytta.

I *Anteckningar från ett källarhål* behandlas också medvetenhetens problem, det som var Hamlets elände, men som Dostojevskij tydligen vill förknippa med den moderna civilisationen och dess mångahanda förnimmelser. Det gäller det bekanta fenomenet, att känslor och impulser tycks förvissna och förlora halt och värde när de blir föremål för medveten reflektion. Men medvetenhet är i längden något outhärdligt. Vi vill känna spontant och naivt, vi vill älska – och gunås hata! – ostörda av reflektion och självanalys. Och diktaren förutspår att detta vårt behov en dag skall exploateras av någon ledare som trampar förnuftet under fötterna, exploaterar känslorna och släpper viljelivet fritt. Det är en profetia om Hitler, om man så vill.

Källarmänniskan går hårt åt all tänkbar utvecklingsoptimism. Den moderna civilisationen har ökat våra förnimmelers mångfald; ofta nog, kunde han ha tillagt, till priset av stress, splittring och psykisk störning. Men den moderna civilisationen är inte mindre grym och blodtörstig än primitiva epoker. I äldre tider kunde grymheten vara naiv och omedelbar, i vår tid är den medveten och kalkylerad och märkligt främjad av tekniken.

Det kan låta självklart för människor som upplevat världskrig och atombomber, men för sin tid var det anstötliga teser som källarmänniskan väste fram i sin "elakhet". Och den progressiva utvecklingsoptimism som inte ville ta hänsyn till källarmänniskans invändningar riskerade lätt att bli flack och naiv.

Anteckningar från ett källarhål kan tjäna som introduktion till en läsning av Dostojevskijs romaner. Särskilt i fråga om psykologi, i synen på historia och politik har den mycket att ge, mindre däremot av diktarens positiva program och religiösa idéer. I grunden tar knappast de stora romanerna någon introduktion. Dostojevskijs verk har i hög grad den egenskap vi kallar "multivalens", de har värden på många plan och kan fungera som omedelbart spännande och fascinerande berättelser lika väl som filosofiska traktater, låt vara att de olika funktionerna är oupplösligt förenade.

Brott och straff

Man börjar lämpligen läsningen med *Brott och straff*, en berättelse om studenten Raskolnikov, som mördar en gammal pantlånerska för att bevisa sin frihet från moraliska skruler och samtidigt vinna ekonomiskt oberoende.

Brottet och revolutionen intresserar Dostojevskij. I bägge fallen rör det sig om uppror mot en äldre, etablerad ordning, individens och kollektivets uppror. Raskolnikov är

en revoltör, låt vara att hans revolt får en pervers inriktning.

Detta är i grunden en revolutionär bok, vari samhället förnims närvarande som kanske aldrig annars hos Dostojevskij. Storstadens trängsel, nöd, desperata dryckenskap, prostitution och elände är påträngande som en lukt av smuts och svett i näsborrarna. Det finns överhuvud hos Dostojevskij en förmåga att förstå det sociala nederlaget, det förödmjukade, kuvade, pressade, det finns en fundamentalt plebejisk framtoning, som är unik under 1800-talet.

Den utfattige och förödmjukade studenten tar sig för att mörda en motbudande Gammal pantlånerska för att komma åt hennes pengar. Så vill han rädda sig själv och sina behövande anhöriga – är inte de mer värda än en vidrig gammal käring?

Så kan man tänka i teorin, men verkligheten fungerar annorlunda. I teorin får man aldrig blod på händerna, men mordet måste utföras i en verklighet, som innebär ett ohyggligt tryck. Och samvetsqual och självförakt kommer. En skarpsinnig polis leder Raskolnikov fram till bekännelsen, men egentligen hade han inte behövt anstränga sig. Skuld känslorna tvingar fram en bekännelse, ja, förnimmelsen av skuld kan bli så stark, att den skyldige längtar efter straffet. Denna psykologiska mekanism analyserar diktaren med mästerskap.

Hans utgångspunkt är i grunden den kristna jämlikhetstanken. Att väga två liv mot varandra, den unge, lovande mannen och den gamla, ondsinta och förbrukade kvinnan, det är orimligt. Vi är alla lika inför Gud. Inget liv är mera värt än ett annat.

Det finns en ohygglig spänning i boken, som lite onyanserat har jämförts med kriminalromanen. Men det är en inre spänning snarare än en yttre, och den som en gång anammat *Brott och straff* får nog svårt att acceptera detektivfiktions ytliga sätt att umgås med liv och död. Stor litteratur skapar krävande värdenormer.

Idioten

Brott och våldsamheter, ohämmade utbrott och vilda passioner tar stort utrymme i Dostojevskijs romaner. Det var på sin plats att han skapade ett positivt alternativ, en bild av mildhet och godhet, som han gjorde i romanen *Idioten*. Det är ett mått på den dialektiska lidelsen i hans väsen att denna bild blev så komplicerad och nyanserad som den blev. Men vem har lyckats teckna godheten om inte han?

Alla tidigare försök riskerar att hamna i sliskiga schabloner eller kraftlös narraktighet. Furst Mysjkin, idioten, har en sällsam sannolikhet, låt vara att Dostojevskij har vunnit sannolikhet genom att placera sin hjälte på gränsen till det patologiska. Det goda i vår värld är möjligt bara till priset av upplöst självbevarelsedrift.

Mysjkin tecknas indirekt, vi får åter och åter studera hans inverkan på andra människor. Han utlöser aggressioner och generösa impulser, han väcker samvetsförebräelsernas raseri men ibland också den ömhet vi känner inför ett hjälplöst spädbarn. På något gåtfullt sätt tycks han i grunden kraftlös och impotent, han verkar genom andra människor snarare än av egen kraft. Nastasia vacklar mellan sin kärlek till Mysjkin och sin fascination inför den våldsamme och vitale Rogosjin. Den manliga erotikens rymmer ett element av grymhet och

våld, och den milde idioten är i grunden ingen riktig man. Den obeveklige dialektikern lämnar oss i tveksamhet – är godheten möjlig bara som en kraflös fantom? Är våldet kanske en förutsättning för liv och produktivitet?

Han ger inget entydigt svar. Rogosjins maskulina kraft slår över i död och förintelse, Mysjkin försjunker i galenskapens totala vanmakt. Men finns det ingenting där emellan?

Om det dialektiska i Dostojevskijs väsen har jag talat ofta, om hans förmåga att se till ytterligheterna och deras samspel, hans fruktbara ovilja att låsa sig vid ensidiga lösningar. Det finns anledning att hålla denna egenhet i minnet när vi granska *Onda andar*.

Onda andar

Ytligt sett är detta den reaktionäre diktarens största manifestation, en uppgörelse med de progressiva idéer som jäste i tsartidens Ryssland. Men det är en i grunden mycket kvalificerad kritik.

En revolutionär rörelse under tryck kan bli jesuitisk: ändamålet helgar medlen! Den som vill nå fram till paradiset måste först genomvandra ett helvete av terror och förtryck! Men de smutsliga medlen blir så lätt självändamål. Vi blir så lätt bofasta i helvetet. Inte minst intellektuella revoltörer har en pervers övertro på våld och blod som förnyelsens rätta element och dopvatten.

För att avfärda Dostojevskijs kritik av den revolutionära kiliansmen måste man vara bra nog okunnig i historia. Och den revolutionäre ideolog som inte tar till sig och begrundar hans kritik blir lätt ett offer för en illusionism, som är både brottslig och dum.

Men Dostojevskij är dialektiker, hans kritik bottnar i en beundransvärd strävan efter objektivitet. Här som alltid är han smärtsamt medveten om *fädernas svek*, den äldre och härskande generationens brottsliga och skuldbelastade oförmåga att skapa ett gott samhälle. Dostojevskij drömde om ett gott samhälle i ett annat väderstreck beläget än socialisterna vill ha det. En försvarare av det bestående blev han dock aldrig, av hans romankonst får vi ett helt entydigt intryck av det rådande samhällets bankrutt.

Bröderna Karamasov

De flesta av diktarens motiv skulle tvinnas samman i den storslagna sista romanen, *Bröderna Karamasov*, en magnifik orgelpunkt. Utgångspunkten är som så ofta ”fädernas svek”, granskad både på det privata och sociala planet. De tre brödernas far, Fjodor Pavlovitj Karamasov, är ännu en av dessa moraliskt upprutnade fadersgestalter, vilkas blotta existens kunde förklara revolutionens fadermord. Hans livsinställning tycks vittna om samhällets och familjeinstitutionens fullständiga förfall.

I de tre brödernas öden studerar diktaren tre reaktioner på faderns svek. Dimitrij, ”den typiske ryssen”, är våldsam, emotionell, tämligen oreflekterad. Ivan är västerlänningen, medveten, reflekterad, intellektuell, revolutionär, dock med ett emotionellt engagemang, som ideligen bryter igenom hans behärskning. Alexej eller Aljosja slutligen, är en kristen idealgestalt, behärskad och mild där Dimitrij är vild, alltså påvisande ett alternativ till Ivans jordiska revolutionsdrömmar. Med detta persongalleri kan diktaren spela upp sin rikaste variation på det stora temat: fadermordet, som på en gång är uppror mot Gud, världsordningen och ett ruttet samhälle.

Jag har här dröjt vid de stora verken, som ger en bild av hans stora snille i helfigur. I viss mån godtyckligt utelämnade är en mångfald verk, som vore nog för att tillförsäkra en annan diktare odödligheten.

Dostojevskij, psykologen, kan studeras i den stora romanen *Ynglingen* som också ger intressanta inblickar i diktarens ungdom: den har uppenbarligen självbiografisk karaktär. Av stort psykologiskt intresse är också de två kortromanerna *Spelaren* och *Dubbelgångaren*. Persongestaltaren och humoristen – och han var en mycket stor humorist – kan studeras i berättelsen *Byn Stepantjikovo*. Romanen *Döda huset*, med motiv från Dostojevskijs fängelseår i Sibirien, är oemotståndligt fängslande som dokument och själsskildring. Om genial inblick i förhåvelse och förkrosselse vittnar berättelser som *Kränkta och förödmjukade* och den odödlige äkta mannen. Listan kunde förlängas.

Dostojevskijs storhet går på många sätt i dagen. Han är en stor berättare, som med självklar lätthet rör sig mellan komiska och tragiska klimat, han skapar levande och minnesvärda människor, han är nydanande psykolog. Viktigast är kanske ändå hans suveräna förmåga att levandegöra idéer. Essäer och traktater kan bara ge en viss och livlös bild av idéernas avgörande makt i våra liv. I Dostojevskijs romaner är de oss nära som andedräkt och levande kroppar. Mycket i dikten kan ersättas av diskursiva texter, men aldrig detta mirakel, att idéerna inkarneras och blir kött och blod.

Att läsa Dostojevskij är att skaffa sig en värdemätare, en norm. Efter mötet med den store ryssen skall man finna att mycket har vissnat och inte bestått provet. Det som efter detta eldprov ännu kan läsas är av äkta halt. Dostojevskij är diktens kungsvatten, som skiljer guldet från oädla metaller. Han har lärt oss att tänka stort om dikten och bara begära det högsta. I konstnärlig moral är han ett föredöme. I konsten är han oöverträffad.

Fjodor Dostojevskij 1821 – 1881

Han härstammade från en lågadlig baltisk släkt, som dock sedan länge var deklasserad. Ännu farfadern tillhörde det djupt föraktade, halvt analfabetiska släktet av lantpräster, och när fadern blev läkare med adlig rang i ämbetsmannahierarkin, upplevdes detta som en social seger. Modern kom av en köpmannafamilj. Familjen omfattade sju barn och var ofta i ekonomiskt betryck; det har sagts med rätta, att Dostojevskij växte upp i en kontakt med lägre samhällsklasser som ingen rysk diktare före Gorkij. Föräldrarnas äktenskap var lyckligt. Marya Dostojevskaja var en varmhjärtad kvinna, djupt älskad av make och barn. Det var först efter hennes död som faderns misantropi och dryckenskap slog igenom, förvärrade av eviga ekonomiska bekymmer. Enligt en seglivad myt skulle han ha blivit mördad av sina livegna. Han dog i själva verket av hjärnblödning. Sonen tycks ha omfattat hans minne med respekt om också inte med värme: någon fadermördare var han inte, och doktor Dostojevskij, kärleksfull make och plikttrogen fader, var minst av allt någon pappa Karamasov. Diktarens biografi har förvridits av en envis benägenhet att överallt se överensstämmelser mellan liv och verk.

Med stora ekonomiska ansträngningar lyckades fadern ge Dostojevskij en god utbildning till arméingenjör med officers rang. Han tog avsked som löjtnant 1844 för att ägna sig åt litteraturen. Två år senare debuterade han med *Arma människor* och firades av den progressive kritikern Belinskij som budbärare om en ny samhällstillvänd dikt i Gogols efterföljd. Han blev snart besviken, vilket nog vittnar om en viss grundhet i den store kritikerns omdöme. Dostojevskij fann det nu svårt att återerövra sin position och kom i en period av litterärt och ideologiskt sökande. Det var så han kom att ansluta sig till en politisk grupp, präglad av vänsterhegelianism och idéer hämtade från Fourier och Louis Blanc. Han avvisade bestämt bestämt den feuerbachska ateismen, men var nog så radikal i sociala och politiska frågor: för att avskaffa livegenskapen var han beredd till revolutionär verksamhet. Gruppen avslöjades av en polisagent, och Dostojevskij dömdes jämte andra inblandade till döden. Benådad på avrättningsplatsen blev han straffad med åtta års tukthus och soldattjänst i Sibirien. Han återvände först 1859 till Sankt Petersburg, även om de senare åren av strafftiden var lindriga; sålunda kunde han 1857 ingå äktenskap med Maria Isajeva, en högt begåvad men sjuklig och psykiskt labil kvinna, som sju år senare avled i lungdot. *Döda huset*, som utkom 1861-62 sammanfattar mästertligt intryck från fängelseåren. Med *Anteckningar från ett källarhål* 1864 inleds den stora perioden av hans diktarliv innefattande de mästerverk vi diskuterat här ovan. På 60-talet företog Dostojevskij också sina första resor i Västeuropa, som trots blandade känslor gav honom viktiga impulser. Påfallande är, att han är mycket mer ”radikal” i sin kritik av Västeuropas fel och brister än av Rysslands. Under resorna ägnade han sig åt rulettspel med självdestruktiv frenesi och var överhuvud hjälplös i ekonomiska ting. Han led av epilepsi och ådrog sig lungemfysem, förmodligen på grund av nervös kedjerökning. Han fick aldrig uppleva det stora internationella genombrottet, och han var även i Ryssland omstridd, även om hans litterära talang hyllades av panslavisterna. När han dog i lungblödning 1881 stod han på toppen av skaparkraft och hade nästan fullbordat mästerverket *Bröderna Karamasov*.

Bibliografiskt

Joseph Franks *Dostoevsky*, 1977, tycks arta sig till en helt grundläggande biografi: den ger en myckenhet nytt material. Ännu ofullbordad måste den tills vidare kompletteras med

E.H. Carrs *Dostoevsky*. Hans Levanders *Fjodor Dostojevskiji* i Natur och Kulturs serie "Världsförfattare" ger en god introduktion och en nyttig bibliografi, som läsaren hänvisas till. En koncis och mycket klargörande översikt av diktarens tankevärld finns i G.H. von Wrights *Tanke och förkunnelse*, pocketutgåva 1964. Lennart Kjellbergs *Den klassiska romanens Ryssland* rekommenderas livligt.

Denna text om Dostojevskij ingår i *Författarnas Litteraturhistoria. De utländska författarna 2, Från Hölderlin till Tolstoj*, Författarförlaget, Södertälje 1980